

Н. В. ГРИЦЕНКО, Д.С. КОЗОДОЙ

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ

Сучасні підприємства України стикаються з проблемами управління охороною праці. На практиці для їх вирішення застосовуються відповідні механізми, серед яких й економічні методи управління. Доведена необхідність розробки й застосування економічних методів (економічного механізму) впливу на охорону праці, стимулювання всіх осіб та підрозділів, які беруть участь у виробничих процесах, забезпечують і формують рівень безпечного виконання робіт, яка спричинена неефективністю чинних нині на підприємствах адміністративних форм і методів управління, оскільки останні не пов'язують стан охорони праці з оцінкою кінцевих результатів загальногосподарської діяльності окремих колективів та підрозділів, з виконанням конкретними особами посадових чи функціональних обов'язків. Визначені напрямки економічного впливу на працівників підприємства щодо дотримання правил охорони праці та удосконалення механізму реалізації економічних методів управління охороною праці на підприємстві. Проаналізовані існуючі підходи до застосування економічних методів управління охороною праці в рамках чинного законодавства України. Виконана їх систематизація та доповнення. Відзначено, що впровадження заходів з поліпшення умов і охорони праці чинить стимулюючий вплив як на економічні, так і на соціальні результати виробництва. Показано, що економічні методи управління умовами та станом охорони праці на підприємствах України може, і повинно стати вагомим важелем із забезпечення безпеки виробництва та зниження рівня травматизму, впровадження безпечних методів праці, скорочення чисельності порушень правил безпеки.

Ключові слова: економічні методи управління, охорона праці, травматизм, безпека праці, працівник, роботодавець.

Н. В. ГРИЦЕНКО, Д.С. КОЗОДОЙ

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ ТРУДА

Современные предприятия Украины сталкиваются с проблемами управления охраной труда. На практике для их решения применяются соответствующие механизмы, среди которых и экономические методы управления. Доказана необходимость разработки и применения экономических методов (экономического механизма) воздействия на охрану труда, стимулирование всех лиц и подразделений, участвующих в производственных процессах, обеспечивающих и формирующих уровень безопасного выполнения работ, вызванная неэффективностью действующих сейчас на предприятиях административных форм и методов управления, поскольку последние не связывают состояние охраны труда с оценкой конечных результатов общехозяйственной деятельности отдельных коллективов и подразделений, с выполнением конкретными лицами должностных или функциональных обязанностей. Определены направления экономического воздействия на работников предприятия по соблюдению правил охраны труда и совершенствования механизма реализации экономических методов управления охраной труда на предприятии. Проанализированы существующие подходы к применению экономических методов управления охраной труда в рамках действующего законодательства Украины. Выполнена их систематизация и дополнения. Отмечено, что внедрение мероприятий по улучшению условий и охраны труда оказывает стимулирующее влияние как на экономические, так и на социальные результаты производства. Показано, что экономические методы управления условиями и состоянием охраны труда на предприятиях Украины может, и должно стать весомым рычагом по обеспечению безопасности производства и снижению уровня травматизма, внедрению безопасных методов труда, сокращению численности нарушений правил безопасности.

Ключевые слова: экономические методы управления, охрана труда, травматизм, безопасность труда, работник, работодатель.

N. V. GRITSENKO, D.S. KOZODOI

IMPROVEMENT OF ECONOMIC METHODS OF OCCUPATIONAL HEALTH

Modern enterprises of Ukraine face the problems of occupational health management. In practice, their solutions apply appropriate mechanisms, including economic and management practices. The necessity of development and application of economic methods (economic mechanism) of influence on occupational health, stimulation of all persons and divisions participating in production processes, and provide a form safe level of performance. It is caused by the inefficiency of the current administrative forms and methods of management in enterprises, as they are not associated with the state of safety assessment, general outcomes of individual groups and departments with the implementation of specific individuals or official duties. Directions economic impact on employees to comply with safety rules and improve the mechanism for implementing economic methods of safety management in the enterprise. The existing approaches to the application of economic methods for occupational health management in the framework of the current legislation of Ukraine are analyzed. Made their systematization and additions. It is noted that the implementation of measures to improve working conditions and occupational health has a stimulating effect on both economic and social production results. It is shown that economic methods of managing the conditions and state of occupational health at Ukrainian enterprises can, and should, become a significant lever to ensure production safety and reduce injuries, introduce safe labor methods, and reduce the number of violations of safety rules.

Keywords: economic management methods, occupational health, injuries, labor safety, employee, employer.

Вступ. Важливим елементом продуктивних сил і головним джерелом розвитку економіки підприємства є люди, їх майстерність, освіта, підготовка, мотивація діяльності та, як наслідок, дисципліна та безпека праці.

Кадровий потенціал підприємства формується та змінюється під впливом внутрішніх факторів, а саме: характер продукції, яка випускається на підприємстві, технології та організації виробництва. Під впливом зовнішніх факторів: це демографічні процеси, юридичні та моральні норми суспільства, характер ринку праці. Треба відмітити, що всі ці фактори тісно

пов'язані з питаннями охорони праці, так як відповідно до Конституції України, право на безпечну працю має кожен робітник підприємства. Однак, будь-яке підприємство стикається з певними проблемами управління охороною праці. На практиці для їх вирішення застосовуються відповідні механізми, серед яких й економічні методи управління.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Відомо, що за допомогою економічних методів

управління охороною праці держава, як гарант прав найманих працівників, формує із використанням спеціально створених інституцій такі умови господарювання для роботодавців (власників), що їм стає вигідніше спрямовувати свої економічні ресурси на попередження травматизму, професійної захворюваності та поліпшення стану умов і охорони праці, ніж на компенсації потерпілим та ліквідацію інших наслідків неналежного стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Необхідність розробки й застосування економічних методів (економічного механізму) впливу на охорону праці, стимулювання всіх осіб та підрозділів, які беруть участь у виробничих процесах, забезпечують і формують рівень безпечного виконання робіт, спричинена неефективністю чинних нині на підприємствах адміністративних форм і методів управління, оскільки останні не пов'язують стан охорони праці з оцінкою кінцевих результатів загальногосподарської діяльності окремих колективів та підрозділів, з виконанням конкретними особами посадових чи функціональних обов'язків. Враховуючи це, вимогам охорони праці слід надати економічну інтерпретацію, поєднати показники оцінки результатів діяльності з економічними важелями впливу на порушників правил і норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Питаннями управління економічними методами охорони праці, як напрямку стимулювання та підвищення ефективності економічного впливу на працівників у своїх працях займалися такі українські вчені, як Васильчук М.В. [2], Венедіктов В.С. [3] Грибан В. Г. [4], Жидецький В.Ц. [5], Желібо Є.П.[6] та багато інших. Однак, проблема створення ефективною системи стимулювання та мотивації як підприємства в цілому, так і окремо взятого працівника щодо виконання безпечних трудових процесів на основі економічної відповідальності залишається не вирішеною. **Актуальністю** даного наукового дослідження є вивчення фінансової системи стимулювання та мотивації (або покарання) працівників за сумлінне (або навпаки) відношення до вимог охорони праці.

Метою даного дослідження є теоретичне визначення напрямків економічного впливу на працівників підприємства щодо дотримання правил охорони праці та удосконалення механізму реалізації економічних методів управління охороною праці на підприємстві.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Економічні методи управління охороною праці в широкому розумінні цього поняття є системою методів, форм, засобів і заходів впливу на стан безпеки, гігієни праці та виробничого середовища з урахуванням економічних законів та економічних інтересів усіх учасників виробничого процесу і суспільства в цілому для досягнення головної мети охорони праці: створення безпечних умов праці й збереження життя, здоров'я та працездатності людини

в процесі трудової діяльності. Тобто, вони спрямовані на створення умов, які повинні стимулювати діяльність підприємств, установ та організацій щодо досягнення визначених цілей охорони праці з урахуванням потреб та інтересів окремих працівників, трудових колективів, менеджерів та власників підприємств. На відміну від правових та адміністративних методів управління, які регламентують виконання тих чи інших вимог охорони праці, а отже потребують жорсткого контролю за їх виконанням, економічні методи більш ліберальні, так як базуються не на страху покарання, а на економічних вигодах того, до кого вони застосовуються.

У сфері охорони праці можна виділити декілька принципів аспектів застосування економічних методів. Перший із них полягає у тому, що виділяються економічні методи, які безпосередньо виконують роль економічних стимулів (внутрішні, що запроваджуються на підприємстві, або зовнішні, що вводяться централізовано). До цієї групи методів відносяться різного роду системи стимулювання охорони праці на підприємстві, централізовані системи стимулювання власників підприємств (штрафи, знижки-надбавки до страхових тарифів тощо). Іншими словами, це методи, які базуються на прямій та очевидній економічній вигоді особи чи групи осіб, до яких застосовуються економічні стимули за виконання вимог охорони праці (зроби так, як вимагає система стимулювання - отримуєш за це фінансову вигоду і, навпаки, поруш вимоги цієї системи – отримай штраф або зниження заробітної плати, за умови, якщо це прописано у трудовому договорі) [2].

Інша група економічних методів управління охороною праці це методи, які базуються не на прямій та очевидній вигоді, а на глибинних особливостях економічних законів та на непрямих стимулах. Для цієї групи характерним є те, що сам економічний стимул прихований і, проявляється, як правило, через певний ланцюг причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, для отримання відповідних ліцензій підприємство має пред'явити дозвіл органів державного нагляду за охороною праці. На перший погляд, це чисто адміністративний захід, але в основі його лежить економічний стимул: не пройдеш процедуру отримання дозволу – не будеш мати ліцензії, не будеш мати ліцензії – не зможеш виконувати ту чи іншу роботу, а, отже, не матимеш бажаного економічного результату (вигоди). Тому адміністративно-правовий метод управління наприкінці ланцюга причинно-наслідкових зв'язків стає по своїй суті економічним. Іншим прикладом може бути законодавче віднесення витрат на заходи з охорони праці до валових витрат виробництва. Це також стимул непрямой дії, оскільки певним чином стимулює фінансування потреб охорони праці за рахунок собівартості (зменшує базу оподаткування).

У залежності від того, до кого застосовуються економічні стимули, виділяється зовнішні та внутрішні стимулювання. Тобто, економічні методи управління охороною праці за ознакою суб'єкта, яким

управляють, поділяються на методи зовнішнього та внутрішнього спрямування (рис.1).



Рис. 1 – Зовнішні та внутрішні економічні методи управління охороною праці (узагальнено [3,4,6])

Взагалі, стимулювання охорони праці на підприємстві, є невід'ємною умовою запобігання виробничому травматизму та профілактики профзахворювань, що в свою чергу корегується економічними методами.

До зовнішнього стимулювання відноситься заохочення роботодавця та підприємства загалом державою або суспільством. До внутрішнього стимулювання відноситься заохочення окремих працівників і структурних підрозділів роботодавцем (керівництвом підприємства). Аналогічно до цього й економічні методи управління охороною праці за ознакою суб'єкта, яким управляють, поділяються на методи зовнішнього та внутрішнього спрямування.

Науковці виділяють дві площини застосування економічних методів управління охороною праці [3,4,5].

Сутність першої у використанні безпосередніх економічних стимулів, які ґрунтуються на прямій та очевидній економічній вигоді особи чи групи осіб, до яких їх застосовують за виконання вимог охорони праці. А саме: різні системи стимулювання працівників підприємства; централізовані системи стимулювання власників підприємств і трудових колективів державою, регіональними органами управління охороною праці, Фондом соціального страхування тощо. Друга група економічних методів управління охороною праці – це методи, які ґрунтуються не на прямій та неочевидній вигоді, а на глибинних особливостях економічних законів і на опосередкованих стимулах. Для цієї групи властивим є те, що сам економічний стимул непомітний і виявляється зазвичай через певний ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків. Так, законодавче

віднесення витрат на заходи з охорони праці до валових витрат виробництва стимулює фінансування потреб охорони праці за рахунок собівартості продукції (зменшує базу оподаткування).

Економічне стимулювання націлено насамперед на посилення діяльності та заінтересованості підприємств у поліпшенні умов праці на робочих місцях, а також підвищення економічної відповідальності власників (адміністрації) підприємств за шкоду, заподіяну несприятливими умовами праці [6].

Здійснення заходів з поліпшення умов і охорони праці чинить стимулюючий вплив як на економічні, так і на соціальні результати виробництва. Механізм реалізації заходів вже існує, однак він не враховує всі економічні питання, які виникають в процесі управління охороною праці. Виходячи з цього, авторами пропонується удосконалення механізму заходів для реалізації економічних методів управління охороною праці на підприємстві (рис.2).

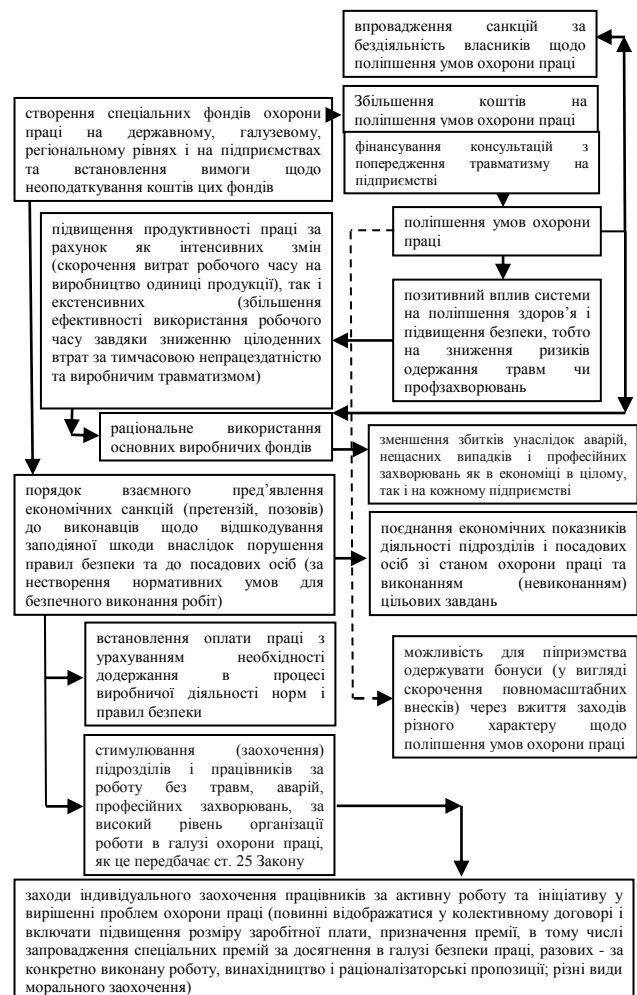


Рис. 2 - Механізм реалізації економічних методів управління охороною праці на підприємстві (узагальнено та доповнено [1,3])

Згідно 19 статті Закону України "Про охорону праці": фінансування охорони праці здійснюється роботодавцем. Працівник не несе ніяких витрат на заходи щодо охорони праці [1]. Відповідно даного

твердження, маємо, що працівники не переймаються даним питанням, тому відносяться до нього дуже халатно, що часто призводить до великих проблем.

Однак, не треба забувати, що поліпшення умов охорони праці, відповідає інтересам не тільки безпосередньо працівників, а й підприємців та всього суспільства в цілому, і в умовах ринку тісно пов'язано з економічним стимулюванням роботодавців. Тому авторами пропонується зробити більші ставки на працівників, через фінансове стимулювання, причому як заохочення, так і штрафів.

Стимулювання заходів щодо охорони праці здійснюється згідно з розділом IV «Стимулювання охорони праці» Закону України «Про охорону праці». Так, стаття 25 «Економічне стимулювання охорони праці» визначає, що до працівників підприємств можуть застосовуватися будь-які заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення безпеки й поліпшення умов праці. Види заохочень визначаються колективним договором (угодою, трудовим договором) [1,4]. У Законі визначено порядок заохочення, а на підприємстві, згідно з відношенням працівників до дисципліни та охорони праці потрібно ще й покарання.

Висновки. Організація роботи в галузі сучасних економічних методів управління охороною праці полягає у виборі і формуванні такої структури управління охороною праці на виробництві, котра якнайкраще відповідає основній меті - забезпеченню безпечних і здорових умов праці.

Важливим завданням економічних методів управління умовами та станом охорони праці на підприємстві є забезпечення безпеки виробництва та зниження рівня травматизму зменшення кількості нещасних випадків, впровадженням безпечних методів праці, скороченням чисельності порушень правил безпеки. Відповідно, з одного боку, застосування матеріальних стимулів за поліпшення умов та підвищення безпеки праці, а з іншого – впровадження економічних санкцій за порушення цих умов.

Отже, сучасний етап економіки України вимагає удосконалення механізму реалізації економічних методів управління охороною праці на підприємстві, що призведе до створення безпечних умов праці,

якнайбільше придатних для людини, та покращення стану охорони праці на вітчизняних підприємствах. А також змінить відношення працівників до цього важного питання.

Список літератури

1. Закон України "Про охорону праці" (остання ред. 27.12.2019). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
2. Васильчук М.В., Основи охорони праці / М.В. Васильчук, Л.Е. Вінокурова, М.Я.Тесленко // Навч.посібник. — К.: Просвіта, 1997. – 352с.
3. Венедіктов В.С. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз): Науково-практичний посібник: У 2-т./ Упор.: В. С. Венедіктов, В. П. Грохольський, М. І. Нишин та ін.; За ред. В. С. Венедіктова; // М-во юстиції України, Державний департамент з питань адаптації законодавства, Українська асоціація фахівців трудового права. -Харків-Київ, 2006 - Т. 1. - 2006. -713 с.
4. Грибан В. Г. Охорона праці: навч. посіб. – 2-ге вид./ В. Г. Грибан, О. В. Негодченко // – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с
5. Жидецький В.Ц., Основи охорони праці / В.Ц. Жидецький, В.С. Джигирей, О.В. Мельников // Підручник. - Львів: Афіша, 1999. – 215 с.
6. Желібо Є.П. Безпека життєдіяльності / Є.П. Желібо, Н.М. Заверуха, В.В. Зацарний // Навч. посіб. – К., 2002. 300 с.

References (transliterated):

1. Zakon Ukra ny "Pro ochoronu praci" [Law of Ukraine "On labor protection"] (ostannja red. 27.12.2019) [latest ed. 27.12.2019]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
2. Vasil'chuk M.V. *Osnovy ohorony praci* [Basics of labor protection] *Snavchalnyi posibnyk* [textbook]. Kyiv, Prosvita, 1997. – 352p.
3. Venediktov V.S. *Okhorona pratsi: yevropejski i mizhnarodni standarty ta zakonodavstvo Ukrainy (porivnialnyi analiz): Naukovo-praktychnyi posibnyk: U 2-t.* [Occupational safety: European and international standards and legislation of Ukraine (comparative analysis): Scientific and Practical Guide: on 2-u.] *M-vo yustytisii Ukrainy, Derzhavnyi departament z pytan adaptatsii zakonodavstva, Ukrainaska asotsiatsiia fakhivtsiv trudovoho prava* [Ministry of Justice of Ukraine, State Department for Approximation of Legislation, Ukrainian Association of Labor Law Specialists]. -Kharkiv-Kyiv - U. 1. - 2006. -713 p.
4. Hryban V. H. *Okhorona pratsi: navch. posib.* – 2-he vyd.[Labor protection: textbook.] – Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury, 2011. – 280 p
5. Zhydetskyi V.Ts. *Osnovy okhorony pratsi* [Basics of labor protection] *Pidruchnyk* [textbook]. - Lviv: Afisha, 1999. – 215 p.
6. Zhelibo Ye.P. *Bezpeka zhyttiedialnosti* [Safety living] *Navch. posib.* [Textbook] – Kyiv, 2002. – 300 p.

Надійшла (received) 12.05.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Гриценко Наталія Валеріївна (Гриценко Наталья Валерьевна, Gritsenko Natalya Valeriivna) – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, бізнесу та управління персоналом на транспорті Українського державного університету залізничного транспорту. (057)-730-19-72, e-mail gritsenkonatal@gmail.com

Козодой Дмитро Сергійович (Козодой Дмитрий Сергійович, Kozodoi Dmytro Serhiiovych) – кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища Українського державного університету залізничного транспорту. (057)-730-10-56, e-mail: Dmitry_1980@ukr.net